

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Românii în colecția cartografică a bibliotecii Brukental (secolele XV-XVIII)

SANDA MARTA

Consemnări privitoare la geografia spațiului carpato-dunăreanopontic se găsesc încă de la scriitorii antici greci și latini : Herodot, Ptolemaeus, Seneca, continuate în operele învățaților din evul mediu : Schedel, Cromer, Ortelius, Münster, Piccolomini, Bonfini, Mercator, Reicevich, Blaev, Cantelli, Visconti, Bertius, Ruhedorff, Ianssonius. Asemenea consemnări se alătură dovezilor despre prezența neîntreruptă a străbunilor noștri pe acest teritoriu de baștină, unitatea dintre pământul românesc și poporul român, la : Honterus, Olahus, Reicherstorffer, Cantemir, Fassching, Fichtel, Frölich, Kölesári.

În antichitate au fost întocmite hărți asupra teritoriilor românești de azi. Este perioada dominată de opera cartografică a lui Ptolemaeus. *Geographia*¹ lui, ediția Bilibaldi Pirckeymher, opera fraților tipografi Trechsel, cu aspectul unei adevărate opere de artă, cuprinde harta Valaheii și Transilvaniei de mai târziu realizată color. Nu peste mult timp, Ptolemaeus revine asupra reprezentării acestui teritoriu oferind o imagine unitară a Daciei².

Până la sfârșitul secolului al XVII-lea, Țările Române erau puțin cunoscute în Europa. În literatură se aflau doar câteva mențiuni începând cu lucrările lui Schedel, Bonfinius, Münster, mai larg răspândite.

¹ Cl. Ptolemaeus, *Geographiae narrationes*. Libri octo., Lugduni, 1535, V. III. 1124, pl. 33.

² Cl. Ptolemaeus, *Geographia universalis, vetus et nova, complectus. Enarrationis libros VIII*. Basileae, 1541, V. III. 1117, pl. <11>.

Printre cele aproximativ 2.000 de ilustrații — xilogravuri în negru — din cronica lui Schedel ³ este reprezentată și Valahia. Xilogravurile sînt executate de renumiții gravori Mihail Wohlgemuth și Wilhelm Pleydenwurff, primul fiind profesorul pictorului și gravorului Albrecht Dürer. În textul imaginii, Schedel face mențiunea că „Valahia este o regiune foarte vastă, care începînd de la (hotarele) Transilvaniei se întinde pînă la Marea Neagră . . . Acest pămînt a fost locuit odinioară de geți, care l-au pus pe fugă rușinoasă pe Darius, fiul lui Histaspes”.

Harta din lucrarea lui Ortelius ⁴, apărută la sfîrșitul secolului al XVI-lea, este o mărturie a prezenței în conștiința europeană a permanenței românilor în străvechea Dacie. Mărturie cu atît mai importantă cu cît a fost tipărită și difuzată în Europa în vremea cînd Mihai Viteazul se pregătea să înfăptuiască unirea celor trei Țări Române într-un singur stat, pe teritoriul Daciei străbune. Gravura a fost executată de Franz Hogenberg, cel care a înlocuit, primul, xilogravura cu gravura în metal.

La fel executată din punct de vedere tehnic este și harta Transilvaniei a austriacului Morando Visconti ⁵, lucrată cu ajutorul gravorului brașovean Ștefan Welzer. Pentru realizare trebuie să fie amintită și *Cosmographia* lui Sebastian Münster ⁶, tipărită în oficina lui Henric Petri. În textul alăturat hărții, autorul vorbește despre orașele capitale Tirgovîște, Suceava, Cibin. Din opera lui Gerard Mercator ⁷ menționez lucrarea *Atlas sive cosmographiae*, în care este reprezentată harta Transilvaniei.

Harta lui Ruhedorff *Mappa specialis Valachiae* ⁸ a fost scrisă de Benedicti și gravată de Kilian Ponheimer, unul din cei mai de seamă specialiști din Viena. Harta cuprinde multe amănunte: așezările omenesti izolate, carantine, cărările și drumurile, trecătorile peste munți și Dunăre.

Dintre lucrările cartografice ale autorilor români sau originari din Țările Române, Johannes Honterus publică *Rudimentarum cosmographicorum* ⁹, lucrare în care apar informații despre pămîntul românesc și a fost răspîndită ca manual de geografie și astronomie în sud-estul Europei. În versuri hexametrice, el arată că „ținutul moesilor și al dacilor îl stăpînesc moldovenii, valahii transalpini și transilvănenii cu cele șapte cetăți înconjurate de Carpați”. Harta *Chorographia Transylvaniae* ¹⁰ este realizată pe baza cercetărilor făcute personal în Transilvania. Este pentru prima dată cînd apar unități administrative, cînd formele de relief, apele și așezările omenesti își găsesc o reprezentare apropiată de realitate.

Elementele de geografie apar și în lucrarea istorică *Hungaria* ¹¹ a umanistului român Nicolae Olahus.

Din opera cartografică a stolnicului Constantin Cantacuzino trebuie menționată *Harta Țării Românești* ¹², apărută în 1700. Originalul hărții

³ H. Schedel, *Liber chronicarum*, Nürnberg, 1493, I. 300. a, f. CCLXX verso.

⁴ A. Ortelius, *Theatrum orbis terrarum*, Anvers, 1570, V. v. 147, p. 43—44.

⁵ M. Visconti, *Mappa della Transilvania*, Hermannstadt, 1699, H. 5704.

⁶ S. Münster, *Cosmographiae*, Basel, 1550, V. III. 1115, p. 918.

⁷ G. Mercator, *Atlas sive cosmographiae*, Amsterdami, 1619, H. 435, p. 101—102.

⁸ F. J. Ruhedorff, *Mappa specialis Valachiae*, f. 1, 1788, F. 25.

⁹ J. Honterus, *Rudimentorum cosmographicorum*, Corona, 1542, Tr. XVI. 9, pl. (6).

¹⁰ J. Honterus, *Chorographia Transylvaniae*, Basel, 1532, H. 2565.

¹¹ N. Olahus, *Hungaria et Alila sive de originibus gentis*, Vindobonae, 1763, V. I. 14062 — 64. a, p. 60.

¹² C. Cantacuzino, *Valahia*, Veneția, 1718, in: Anton Maria del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia*, București, 1914, II. 9696.

a fost descoperit, după primul război mondial, la British Museum. Harta reprezintă Muntenia și Oltenia din punct de vedere fizico-geografic, economic și politico-administrativ. Aceasta este prima lucrare a unui român și cuprinde împărțirea pe județe, orașe, sate și cetăți din Țara Românească. Multe din cele șaptesprezece județe care figurează pe această hartă își păstrează numele : Argeș, Buzău, Dimbovița, Ialomița, Mehedinți, Prahova etc.

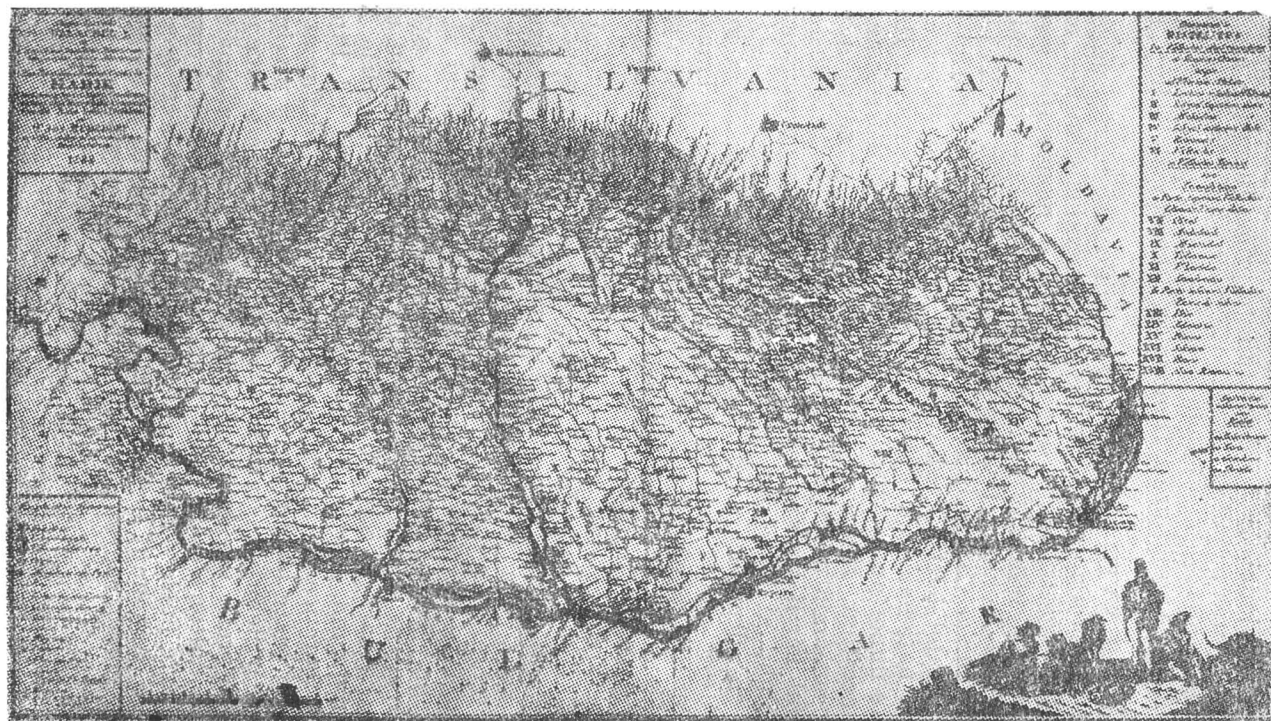
În secolul al XVIII-lea, cele mai semnificative lucrări de geografie aparțin lui Dimitrie Cantemir, precursor al geografiei științifice moderne. *Descriptio Moldaviae*¹³ poate fi considerată o monografie geografică, istorică, economică, etnografică și sociologică, rămasă cu cea mai bogată informare despre Moldova pînă la începutul secolului al XIX-lea. La *Descriptio Moldaviae* Cantemir a anexat harta Moldovei, tipărită la Haga în 1737. Originalul hărții Moldovei a fost descoperit de George Vâlsan la Biblioteca națională din Paris, într-un singur exemplar. Harta lui Cantemir este importantă pentru localizarea elementelor naturale, umane și numărul acestora. Harta din ediția Büsching¹⁴ prezintă în lucrarea lui Cantemir sus-amintită reprezentă un progres, datorită folosirii parțiale a conținutului hărții lui Cantemir, față de lucrările cartografice de la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Harta cu „drumurile sării” din Valahia spre Ungaria și Polonia a lui Fichtel¹⁵ este considerată ca prima hartă geologică a Transilvaniei. Fichtel este primul mineralog al ținuturilor carpatice care face mențiunea că „vinele” de sare sînt în legătură cu cele din Muntenia spre sud și cu cele din Carpații păduroși spre nord.

În cercetarea materialului cartografic referitor la teritoriul nostru, realizarea lui trebuie considerată în legătură cu posibilitățile tehnico-instrumentale ale dezvoltării științelor specifice. Lucrările cartografice din secolul al XV-lea poartă amprenta posibilităților tehnice reduse. Ele au caracter informativ sau bibliografic, fiind izvoare generale de informare geografică și de reproducere. De la începutul secolului al XV-lea harta a devenit element tehnic și operă de artă. Sub aspect cartografic, ea relua, înregistra și exprima imaginea Pămîntului, urmărind mișcările demografice pe care le consemna istoria. Hărțile din secolele XVII și XVIII, reproducînd erorile de longitudine din hărțile lui Ptolemaeus și concepțiile teoretice greșite ale antichității, reprezintă deformat elementele spațiale și toate localizările greșite. Așa se explică și nivelul scăzut și erorile din hărțile privitoare la țara noastră. În ele nu este bine reprezentată forma hotarelor sau a lanțului carpat, iar Dunărea, fluviu important în viața multor state, n-a fost în întregime cunoscută și corect înfățișată pînă către finele secolului al XVIII-lea. Abia în acest secol se pun temelii unei cartografii moderne, cu o bază matematică, științifică. Se trasează mai corect cadrul geografic și rețelele de meridiane și paralele,

¹³ D. Cantemir, *Principatus Moldaviae*, în : „Memoriile Secțiunii istorice”. Seria III, Tom. VI, București, 1927, P. II. 2585.

¹⁴ D. Cantemir, *Beschreibung der Moldau*, Frankfurt und Leipzig, 1771, CVR. II. 169.

1 — F.J. Ruhedorff, *Mappa specialis Walachiae*, f.1., 1788.

2 — F.J. Fichtel, *Bersteinerungen des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Nürnberg, 1780.

3 – G. Cantelli da Vignola, *La Transilvania*, Roma, 1686.

4 — J. Honterus, *Chorographia Transilvaniae*, Basel, 1532.

distanțele sînt mai exacte, se folosesc judicios proiecțiile. Cadrul geografic la majoritatea hărților are desenat pe el scări grafice simple, cite una pînă la patru, pentru diferite unități de lungime folosite în acel timp (mila italiană, germană, ungară, ceasul moldovenesc etc.), indicațiile punctelor cardinale (Oriens, Occidens, Septentrio, Meridies) sau roza vinturilor. Legat de orientarea hărților vechi, se constată o anomalie în desfășurarea spațială a unor elemente de planimetrie. Astfel, apele sînt de cele mai multe ori eronat amplasate. Mureșul, Tirnavele au cursurile superioare mult impinse spre nord. La fel se întîmplă și cu elemente ale reliefului : ramura orientală a Carpaților este reprezentată ca desfășurîndu-se în partea de nord a hărților de la vest la est. Hotarele sînt adesea mult deformatate. Provinciile vecine sînt notate eronat : Moldova este în partea de nord și Valahia mult spre răsărit, raportate la Transilvania. Orașele par greșit amplasate privindu-le în raporturile dintre ele. Se constată, pe multe hărți din secolele XVI—XVIII, o deviere est a direcției nord a meridianelor. Această situație se menține de la primele hărți ale Transilvaniei, ale lui Honterus, Sambucus, Mercator. Aceste inexactități sînt datorate nivelului scăzut al tehnicii de întocmire a hărților și lipsei unui sistem informațional științific.

Conținutul acestor hărți nu este prea bogat în elemente. Sînt reprezentate toate elementele cadrului natural, dar cele social-economice sînt foarte sărac reprezentate. Acestea din urmă, pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, erau redată prin semne perspective care nu permiteau nici localizarea lor exactă, nici măsurarea cu precizie a distanțelor. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, așezările omenești se reprezintă prin semne plane. Tot din cadrul elementelor social-economice, se acordă atenție limitelor politice, administrative și rareori drumurilor. Un exemplu în acest sens — al drumurilor — este lucrarea lui Bawr, *Carte de la Moldavie*¹⁶. Sînt redată pentru prima dată morile de apă, pivele de bătuț sumane și drumurile. Harta este importantă pentru precizia destul de mare și pentru identificarea vechilor așezări omenești. Gravorul este Jean van der Schley. Harta este lizibil scrisă și bogat ornamentată.

Pe hărțile studiate relieful este redat prin metode care au doar proprietatea de plasticitate, și nu de comensurabilitate. Elementele hidrografice sînt reprezentate uneori foarte amănunțit, alteori au lățime exagerată. Elementele de vegetație sînt reprezentate prin semne perspective.

Hărțile din aceste secole sînt o probă a prezenței poporului român în viața politică, socială și culturală a Europei. Acestea sînt redată prin poziția centrală pe care o ocupă Țările Române în economia generală a cadrului geografic. Bogăția toponimelor din aria românească subliniază interesul geografilor pentru cunoașterea acestei zone geografice. Prin conținutul și semnificația lor, aceste hărți au valoarea unor adevărate monumente românești, sînt probe ale autorității politice a poporului român.

¹⁶ Fr. W. Bawr, *Carte de la Moldavie*, Amsterdam, 1781, H. 2756.

R É S U M É E

Les cartes des territoires roumains dès le XV-ème jusqu'au XVIII-ème siècle, qui forment la collection de la Bibliothèque Brukenthal de Sibiu, sont le sujet de l'étude ci-dessus.

L'article renferme trois sections : les écrivains antiques sur nos ancêtres, habitants de l'espace carpatique-danubien-pontique ; les écrivains du Moyen Age sur les Roumains et les anciennes oeuvres cartographiques des Roumains.

Il s'agit d'une recherche critique des cartes mentionnées, qui met en valeur non seulement leurs éléments composants mais de plus l'analyse des relations entre ceux-ci, opération nécessaire pour l'étude scientifique.

P R É C I S

The maps of the Romanian area from the XV—XVIII-th centuries which are to be found in the map-drawing collection of the Brukenthal Library are the subject of this paper.

The article is set out in three sections : ancient writers on Romanians, medieval writers on Romanians and the Romanians' map-drawing works.

The paper dwells on the critical examination of the maps, not only by observing their elements, but by asserting the relations among them, being useful means in the research work.